

Maurizio GRIBAUDI, *Mondo operaio e mito operaio. Spazi e percorsi sociali a Torino nel primo novecento*. Storica Einaudi, Torí 1987.

A *Mondo operaio e mito operaio* Maurizio Gribaudi ens ofereix una nova visió de la classe treballadora italiana de la primera meitat del segle XX. A més de les aportacions conceptuals, aquest llibre és rellevant perquè mostra les possibilitats que ofereixen les fonts demogràfiques per reconstruir la realitat del passat. La principal font utilitzada, l'*anagrafe*, disponible a Itàlia de manera sistemàtica a partir de la unificació, és excepcional en el context europeu, ja que està composta per fitxes de família que enregistren tots els esdeveniments vitals dels individus que les integren. L'investigador es troba, doncs, amb una reconstitució de famílies ja feta. Cal, però, reconèixer l'originalitat amb què l'autor utilitza aquesta font. Sobretot perquè supera un dels límits que fins ara han ofert les reconstitucions de famílies: el tractament de la mobilitat, tant geogràfica com social.

A la primera part del llibre l'autor segueix les trajectòries d'un grup d'immigrants a Torí procedents d'una comunitat rural que, imaginàriament, Gribaudi anomena Valdoria. La mostra és formada per 53 famílies la trajectòria de les quals se segueix fins a la tercera generació, seguiment del qual deriva la reconstrucció de les carreres professionals de 682 individus. Els resultats obtinguts a partir d'aquesta mostra, relativament petita, es controlen a partir d'una segona mostra, un grup de famílies censades el 1936 al mateix bloc de cases, per a les quals es reconstrueix, igualment al llarg de tres generacions, les genealogies ascendents fins al cens del 1881 i de les descendents fins el del 1961. La mostra resultant és formada per 1.489 individus.

A la segona part del llibre l'autor tracta de mostrar com es racionalitzaren els comportaments individuals observats a través de fonts demogràfiques a partir del testimoniatge d'un grup de cinc amics, és a dir, a partir de la història oral.

De les conclusions de la primera part cal destacar el caràcter fluid, no compacte, de la condició obrera. A partir dels resultats oferts per Gribaudi sembla que la classe treballadora de Torí es forní de successives onades d'immigrants que, en el curs d'una, dues o tres generacions, assoliren en proporcions notables, d'ascendir socialment. D'ací que, segons l'autor, es pugui parlar de la condició treballadora com a estadi en el cicle d'integració urbana. El grau d'èxit en aquest cicle d'integració depèn, segons mostra l'autor, de distintes variables. Així, la mobilitat social es veu afectada de manera negativa per la grandària de la família i, de manera positiva, pel retard del matrimoni i el que en anglès s'anomena *relative deprivation*. És a dir, quan algun dels parents de la família en qüestió tingué més èxit que el pare o cap de família, els fills semblen tenir més incentius per a escalar socialment.

La fluïdesa a través de la jerarquia social torinesa es veu acompanyada per la mobilitat en el si de l'espai urbà. Així, mentre que els treballadors immigrants s'ubiquen en arribar a Torí a les cases més pobres del centre històric, es mouen posteriorment cap als barris treballadors de nova construcció, per tornar, en una fase posterior, al nucli antic, aquesta vegada, però, en habitatges de classe mitjana.

Menys reveladora és la segona part del llibre. En primer lloc, pel nombre molt limitat dels testimonis, inicialment cinc, però de fet tres, dels quals l'autor vol extreure conclusions generalitzables. En segon lloc, perquè es posa en relleu amb claredat el tractament al meu parer poc crític que fa l'autor de l'individualisme metodològic com a eina d'anàlisi en les ciències socials.

A la llista d'objeccions cal, però, començar pel mateix mètode en què es basa l'anàlisi quantitativa. Malgrat que a les conclusions Gribaudo es refereixi a la condició treballadora en general, a la selecció de la mostra no especifica mai criteris que facin pensar que les famílies escollides siguin representatives de la classe treballadora en el seu conjunt. Encara que la microhistòria sovint no tingui la pretensió de presentar resultats estadísticament representatius, un tractament més rigorós dels criteris de selecció de la mostra donaria al lector la certesa que les conclusions de Gribaudo poden, com l'autor pretén, generalitzar-se a la classe treballadora torinesa del període estudiat.

En segon lloc, i contrastant amb els problemes que tenen tots els autors que tracten la mobilitat social per obtenir resultats a partir de fonts demogràfiques, Gribaudo no especifica mai sobre quina base defineix la mobilitat social «gran» o «petita», categories, aquestes darreres, que són les utilitzades a les seves taules. Les fonts demogràfiques no acostumen a ser prou afinades com per distingir entre el caràcter assalariat o no, per exemple, d'un fuster. Sovint donen ocupacions ambigües; per exemple, la de jornalier, que varia al llarg del temps. Normalment, només recorrent a fonts fiscals o notariales es pot determinar el grau de riquesa d'un individu. Si les fonts de Gribaudo són més afinades que les habituals caldria, almenys, que l'autor hi fes referència explícita.

Una segona mena d'objeccions sorgeixen, com s'ha dit, d'un ús poc crític de l'individualisme metodològic. Malgrat que l'autor no es refereixi explícitament a les formes d'identitat col·lectiva habituals en la literatura sobre la classe treballadora, com és la consciència de classe, sí que de la seva anàlisi es desprèn que aquestes formes d'identitat col·lectiva difícilment es podien sostenir. El lector es troba davant l'interrogant de si les conclusions que exposa són en bona part el resultat d'un biaix de la seva metodologia. Aquesta mena de biaix es posaria en relleu a l'anàlisi de les diverses vessants del que, en la literatura, es defineix com a constituent de la identitat col·lectiva de la classe treballadora.

Una primera idea, heretada de la tradició marxista, és que la identitat de classe es transmet de generació en generació perquè, a través de la família, les classes socials es reproduïxen a si mateixes. En aquesta direcció Gribaudo és contundent, i afirma: «És cert, de fet, que les meves dades mostren, sense possibilitat d'equívoc, que no existeix una forma estructural característica del món obrer. També mostren que les diverses formes observades són totes significatives, quant a l'expressió d'una condició —la treballadora— que no és estable, sinó que es modifica a través de les eleccions individuals» (p. 161). A les conclusions continua: «Quan Gramsci, Tasca, Togliatti, Terraccini i els altres militants d'esquerra parlaven d'un grup socialment definit que, en bona part, es reproduïa a si mateix, expressaven un projecte polític de definició de les fronteres d'un àmbit social tal que permetés el sorgiment d'una identitat de grup i, alhora, la radicalització de les lluites sindicals dels primers anys 20...» (p. 160). «Les conseqüències negatives d'aquesta òptica semblen avui evidents: silenciada la lluita sindical, disgregats els barris i canviats molts dels subjectes socials, la classe treballadora torinesa ha conquerit el seu mite però certament no ha trobat la seva història» (p. 163).

Cal remarcar que el marxisme va néixer el segle XIX quan les evidències disponibles mostren que existien poques oportunitats d'ascens social per a la classe treballadora. La capillaritat social, en el context de l'Europa Occidental, depèn de

la trajectòria del creixement econòmic que possibilita el capitalisme industrial. Les dades de Gribaudi fan pensar que la segona revolució industrial propicià moltes més oportunitats d'ascens social a Torí de les que la primera revolució industrial propicià als països que l'experimentaren. Les dades de Gribaudi depenen, doncs, no només d'eleccions individuals, sinó de la trajectòria econòmica. El fet que la classe treballadora es reproduís a si mateixa no el van inventar Gramsci o Togliatti, sinó que era una evidència clara del seu passat més recent i forma part de la història de la classe treballadora. Si la conjuntura econòmica de la primera meitat del segle xx propicià a Torí una mobilitat social ascendent, d'altra banda, no es pot concloure que les persones i les generacions que van passar per la condició treballadora no tinguessin una empremta comuna que les identifiqués. Altrament, la promesa del creixement econòmic hauria posat fi al moviment obrer, contràriament al que mostra el nostre passat més recent.

Una altra vessant del discurs de Gribaudi en torn de la identitat col·lectiva no es refereix a la condició socio-econòmica, sinó a la ideologia. Per a Gribaudi idees centrals en els moviments d'esquerra com la igualtat i la solidaritat formen part del llenguatge que es conformava a les xarxes interpersonals de veïnatge, de vegades opressives —segons ell—, dels barris obrers. La utilitat individual més que els ideals col·lectius semblen donar contingut a aquestes idees. Així, quan als anys vint els serveis socials supliren les xarxes de veïnatge, segons l'autor, aquestes idees es veieren afeblides. El feixisme i el «triomf del silenci» acabà erradicant la ideologia socialista i aguditzà les diferències entre generacions. En aquesta segona part, basada en la història oral, més reiterativa i feixuga, no queden clars els diferents efectes que la repressió o la modernització dels serveis havien de propiciar en la utilitat individual. En qualsevol cas, el lector hi troba a faltar explicacions per a conductes individuals que portaren individus, conscients del risc que corrien, a la presó o a les distintes formes de repressió feixista. Novament l'individualisme metodològic sembla deixar un buit en les manifestacions d'identitat col·lectiva. Si les aspiracions d'igualtat haguessin estat només una variant sociolingüística funcional per a la xarxa de relacions d'un barri obrer, un altre cop, no s'expliquen la força i les manifestacions de la identitat col·lectiva de la classe treballadora de la primera meitat del segle xx.

En síntesi, el llibre de Gribaudi és metodològicament innovador i aporta evidències fins ara desconegudes sobre la història de la classe treballadora a la primera meitat del segle xx. És revelador en la mesura que mostra les possibilitats que ofereix la microhistòria per a l'estudi de col·lectius amplis, com la classe treballadora, en una ciutat gran, com Torí. És també altament controvertible, quant als seus continguts, que fan pensar en un apropament de la història social a l'individualisme metodològic, de moda en altres ciències socials. Per a mi, aquesta és la principal feblesa del llibre, ja que deixa per explicar formes d'identitat col·lectiva que difícilment es poden justificar per les evidències que aporta.